До спеціалізованої вченої ради Д 17.127.07
Класичного приватного університету

вул. Жуковського, 70-Б, м. Запоріжжя, 69002

ВІДГУК
офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента Азарова Дениса Сергійовича
на дисертацію ***Семенюк Ірини Сергіївни***
«Відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за кримінальним законодавством України та зарубіжних країн»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Кримінально-правову норму про відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, тобто злочин з привілейованим складом, закріплено у вітчизняному законодавстві понад півстоліття тому. З 1960 р. диспозиція цієї норми існує без істотних змін, фактично до її тексту було додано лише прикметник «новонароджена», що характеризує потерпілого. Більших змін зазнала санкція – верхню межу передбаченого нею покарання було підвищено в 1,67 разу. Однак, на мою думку, це не той випадок, коли відносна стабільність кримінально-правової норми свідчить про високу якість тексту закону та (чи) безпроблемність його застосування. Рецензоване дослідження, а також наукові розробки, що їх було здійснено раніше, засвідчують високу дискусійність багатьох питань, пов'язаних з кваліфікацією аналізованих злочинів та кримінальною відповідальністю, передбаченою за їх вчинення. З огляду на зазначене, дослідження І. С. Семенюк є безперечно **актуальним** не лише у теоретичному плані, а й у практичній площині.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. У праці застосовуються сучасні методи наукового пізнання, зокрема, діалектичний, системно-структурний, системно-функціональний, історично-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий, соціологічний методи,

індукція і дедукція, аналіз і синтез, метод моделювання.

Автор опрацювала значну кількість наукових праць як загальнотеоретичного спрямування, так і тих, що безпосередньо присвячені темі дисертації, а також відповідне вітчизняне та зарубіжне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти. Загальна кількість використаних джерел становить 268 найменувань.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики, результати вивчення 88 кримінальних проваджень (справ) про умисні вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, матеріали опублікованої судової практики, результати соціологічного опитування 120 жінок. Емпіричні дані використовуються для обґрунтування окремих висновків, що викладено у дисертації.

Отже, сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають достатній рівень обґрунтованості, що забезпечує їх достовірність.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У своїй праці здобувач здійснює кримінально-правову характеристику складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, порівнює відповідну частину вітчизняного законодавства зі законодавством окремих країн англо-саксонської та континентальної правових сімей, що дозволило їй виявити прогалини у кримінально-правовій доктрині та недоліки українського кримінального законодавства, а також сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

У першому розділі автор аналізує процес становлення та розвитку законодавства про відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Зокрема, нею висвітлено стан наукової розробки відповідної проблематики, соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, розвиток зарубіжного та вітчизняного законодавства. Серед положень, сформульованих у цій частині дослідження, на увагу, передусім, заслуговують такі:

- перелік проблем кримінальної відповідальності за умисне вбивство

матір'ю своєї новонародженої дитини, які потребують розв'язання (с. 14–18);

- система факторів, які, на думку здобувача, обумовили встановлення кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (с. 23);
- ретроспективний аналіз розвитку зарубіжного законодавства, що дозволяє повніше проаналізувати чинні нормативно-правові акти та судові рішення (с. 31);
- результати дослідження історії розвитку вітчизняних норм, про відповідальність за «дітовбивство», які можуть вказувати на неоднозначність сьогоднішніх кримінально-правових заборон (с. 40).

У другому розділі дисертації подається кримінально-правова характеристика складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини за кримінальним законодавством України. Автор за усталеною схемою аналізує об'єкт цього злочину, об'єктивну сторону, ознаки суб'єкта злочину та суб'єктивну сторону його складу. В результаті здобувач дійшла низки висновків, які можуть бути корисними для науки і практики. Ці висновки стосуються, зокрема, такого:

- авторського бачення змісту об'єкта вбивства та аргументів на користь зміни назви розділу II Особливої частини КК та ст. 117 КК (с. 74);
- поняття новонародженої дитини як потерпілого від злочину та висновків щодо визначення початкового моменту людського життя (с. 89, 97);
- аналізу форм злочинного діяння та способів його вчинення (с. 81, 106);
- пропозиції щодо більш чіткого визначення в законі поняття «одразу після пологів» (с. 96, 103);
- кола суб'єктів аналізованого злочину (с. 115);
- кримінологічної характеристики особи злочинця (с. 122);
- факторів, які мають враховуватись при визначенні форми вини, з якою мати вчиняє вбивство своєї новонародженої дитини (с. 132);
- кримінологічної характеристики мотивів вчинення злочину, передбаченого ст. 117 КК (с. 135);

- додаткових аргументів на користь доповнення ст. 117 КК України вказівкою на особливий психофізіологічний стан суб'єкта злочину (с. 140).

Третій розділ присвячено висвітленню результатів компаративістського дослідження норм про відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, що діють у країнах англо-саксонської та континентальної правових сімей. Окремо розглянуто кримінальне законодавство країн – колишніх республік СРСР та окремих постсоціалістичних країн. Серед основних положень, викладених у третьому розділі дисертації, особливу увагу привертають такі:

- фактори, що впливають на психічний стан субє'кта злочину за англійським правом (с. 156);
- оцінка рішення англійського законодавця щодо встановлення кримінально-правової охорони плоду (с. 158);
- підходи до криміналізації аналізованих посягань у США (с. 159);
- аналіз французького кримінального законодавства та констатація того факту, що у Франція відмовилась від конструювання складу досліджуваного злочину як привілейованого (с. 163, 165);
- аналогічний попередньому висновок, зроблений за результатами аналізу німецького кримінального законодавства (с. 166);
- результати порівняльно-правового дослідження законодавства скандинавських країн (с. 169);
- висновок про відсутність істотних розбіжностей у кримінальному законодавстві країн – колишніх республік СРСР (у частині кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини) (с. 176);
- визначення позитивних рис відповідної частини польського кримінального законодавства (с. 185).

Окремо слід зазначити, що основні висновки дисертанта знайшли своє втілення у запропонованій нею новій редакції ст. 117 КК (с. 196).

Основні результати дослідження, які виносяться на захист (с. 8–10) відповідають заявленому автором ступеню новизни, а її пропозиції з певними зауваженнями, що будуть висвітлені нижче, заслуговують на

реалізацію.

Значущість результатів дослідження для науки і практики. Висновки здобувача щодо значущості його праці для науки і практики видаються правомірними. Найбільш важливі наукові та практичні результати дисертаційного дослідження мають різнопланове значення і можуть бути використані так:

– *в галузі правотворчості:* слугуватимуть удосконаленню чинного КК України і можуть бути використані у законотворчій діяльності;

– *в навчальному процесі:* видається доцільним при викладанні курсу кримінального права України та спеціальних курсів кримінально-правової тематики брати до уваги положення дисертації;

– *в правозастосуванні:* результати цього дисертаційного дослідження сприятимуть удосконаленню роботи працівників органів досудового розслідування та суддів у сфері застосування кримінально-правових норм. Це матиме місце як опосередковано – через зміни в законодавстві, які пропонуються в цій роботі, та підготовку кадрів з урахуванням відповідних теоретичних положень, так і безпосередньо – шляхом використання практичними працівниками сформульованих тут рекомендацій;

– *в науково-дослідницькій галузі:* проведене дослідження засвідчує перспективність подальшого вивчення цілої низки питань, які, в тією чи іншою мірою, дотичні чи пересікаються з тематикою рецензованої праці.

Результати дисертації у достатньому обсязі викладені у 5 статтях, опублікованих у фахових виданнях з юридичних наук, одна з яких – в іноземному періодичному виданні (Республіка Молдова). Основні положення, теоретичні та практичні висновки і рекомендації доповідалися на науково-практичних конференціях, що дозволяє констатувати їх **належну апробацію**.

Автореферат дисертації належним чином відбиває основний зміст останньої та відповідає встановленим вимогам. Автореферат дисертації в електронному вигляді розміщено на офіційному веб-сайті Класичного приватного університету (http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/node/4128), що відповідає вимогам, передбаченим наказом МОН України від 14 липня 2015 р. № 758 «Про оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів».

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, слід звернути увагу на **окремі спірні положення**, які, на мою думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. Підрозділ 1.2 дисертації має таку назву: «Соціальна зумовленість кримінально-правової відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини». Утім, переважна більшість матеріалу, викладеного у цьому підрозділі, однаковою мірою стосується як загального поняття вбивства, так і кожного окремого виду вбивства.

Ось основний висновок автора, зроблений за результатами дослідження соціальної зумовленості встановлення кримінальної відповідальності за аналізований нею злочин: «Встановлення кримінально-правової заборони умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, як такої, що зумовлена соціальними факторами, є закономірним явищем. Це пояснюється небезпекою заподіяння новонародженій дитині смерті і поширеністю цього посягання в Україні. Захист життя новонародженої дитини від злочинних посягань ґрунтується на положеннях Конституції України та інших законів. Про необхідність захисту життя новонародженої дитини від умисних посягань свідчить як історичний розвиток нашої держави, так і досвід зарубіжних країн» (с. 62). З цими самоочевидними тезами важко не погодитись, навіть не читаючи дисертацію. Остання, на мою думку, мала би містити переконливі аргументи на користь законодавчого рішення про виокремлення умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК) у привілейований склад злочину та встановлення за вчинення цього посягання такого покарання, що в рази є менш суворим ніж покарання, передбачене за умисне вбивство малолітньої особи (п. 2 ч. 2 ст. 117 КК).

Можливо, багато хто звик до ст. 117 КК і беззастережно сприймає її існування. Проте здобувачу вартувало критично підійти до аналізованого нею складу злочину і, принаймні, спробувати аргументовано відповісти на такі, приміром, запитання:

- які науково доведені факти свідчать на користь реального існування особливого психофізіологічного стану жінки під час та після пологів?
- яким саме чином зазначений психофізіологічний стан впливає на свідомість і волю людини?

- чи завжди при пологах виникає аналізований стан і чи виникає він при застосуванні методу оперативного розродження?
- яким чином має встановлюватись, чи перебувала жінка в цьому особливому психофізіологічному стані?
- чи існують науково обґрунтовані, апробовані та надійні методи визначення, чи перебувала жінка на момент вчинення злочину в особливому обумовленому пологами психофізіологічному стані?
- яким чином зазначений стан співвідноситься з обмеженою осудністю та неосудністю?

Лише отримавши відповіді на ці, а можливо й інші, запитання, можна приймати зважене рішення щодо диференціації кримінальної відповідальності матері за умисне вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після них. Скепсису в цьому плані додають рішення законодавців Німеччини та Франції, відповідно до якого з кримінального законодавства цих країн було вилучено статті, що передбачали зазначене посягання як привілейований склад злочину (с. 164–166).

2. Пропоную авторові уточнити свою позицію, щодо визначення часу вчинення аналізованого нею злочину. Так, пані Ірина пропонує у тексті ст. 117 КК слова «під час пологів або одразу після них» замінити на «під час пологів або протягом двадцяти чотирьох годин після пологів» (с. 104, 196). Водночас, здобувач неодноразово наголошувала, що виокремлення аналізованого нею складу злочину обумовлюється не ознаками потерпілого від злочину і часом вчинення посягання, а особливим психофізіологічним станом жінки, що обумовлюється пологами (с. 29, 140 та ін.). У зв'язку із цим вона пропонує доповнити ст. 117 КК указівкою на відповідний стан суб'єкта злочину (с. 196).

Отже, якщо останню тезу вважати вірною, то визначення у законі часу вчинення злочину (в тому числі пропоноване дисертантом обмеження «темпорального проміжку» 24 годинами) втрачає будь-який сенс і виглядає нелогічним тому, що головним у цьому контексті є не час, протягом якого дитина зберігає ознаки новонародженості, а факт перебування суб'єкта злочину в особливому обумовленому пологами психофізіологічному стані.

Окрім цього, під час захисту варто прояснити позицію здобувача

відносно змісту загального кримінально-правового поняття «потерпілий від злочину» та місця відповідної ознаки у структурі складу злочину. Адже у підрозділі 2.1. «Життя людини як об'єкт злочину» не приділяється увага потерпілому від злочину – новонародженій дитині. Відповідний матеріал автор вирішила розмістити у підрозділі 2.2. «Зміст об'єктивної сторони злочину».

3. Дещо суперечливими видаються міркування автора щодо моменту початку життя новонародженої дитини у взаємозв'язку з часом вчинення злочину, передбаченого ст. 117 КК.

На с. 89 пані Ірина обстоює думку, що початком життя є початок процесу народження, а «початковим моментом самого процесу пологів, достатнім для констатації факту початку життя дитини, варто вважати прорізування голівки дитини, що виходить з організму матері». З цього випливає, що раніше зазначеного часу вчинити злочин, передбачений ст. 117 КК, неможливо, оскільки відсутні ознаки потерпілого – новонародженої дитини (її життя до цього часу ще не розпочалось). Водночас, на с. 97 автор зазначає, що «період «під час пологів» повинен обчислюватися з їх початку, а саме з моменту початку народження дитини, тобто з початку першого родового періоду – виникнення регулярних родових схваток або початку допоміжної операції по вилученню дитини з організму матері». Таким чином, останнє твердження вочевидь суперечить першому, що обумовлює потребу в уточненні позиції дисертанта.

Окрім цього, маю відзначити, що зроблений автором порівняльно правовий аналіз наштовхує на запитання: чому б нам не запозичити досвід США, Англії та Канади і не визнати вбивством заподіяння смерті плоду на 28-му та більш пізніх тижнях розвитку, якщо цей плід був здатний народитися живим. Ось, на мою думку, одне з найважливіших питань, вирішення якого могло бути запропоноване в дисертації.

4. Дисертант пропонує збільшити до 16 років вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 117 КК. На користь своєї пропозиції вона наводить лише два аргументи. По-перше, «…суспільство, насамперед, повинне виховувати неповнолітніх, а не карати їх. Наша держава пройшла достатній шлях розвитку, щоб визнавати метою

покарання не тільки кару, а й виправлення засуджених». Такий довід сприймається важко, оскільки виправлення визнано метою покарання (на відміну від виховання, яке чомусь згадує здобувач). По-друге, «…матеріали вивчених кримінальних справ щодо обвинувачення у вчиненні умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини свідчать, що жодного разу це вбивство не вчинялось особою до 16-ти років». Ця теза може однаковою мірою свідчити як на користь, так і проти висновків здобувача.

На мою думку, обґрунтування зазначеної пропозиції слід шукати серед факторів, що мають братися до уваги, при визначенні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. За відсутності дослідження таких факторів, з пропозицією автора погодитись важко.

5. Як випливає з теми дисертації, дослідження має бути присвячене проблемам відповідальності за злочин, передбачений ст. 117 КК. Однак, власне, кримінальній відповідальності автор не приділила уваги. У роботі не досліджуються санкції, визначені у згаданій статті, не узагальнено практику призначення покарання за відповідні злочини, звільнення від відповідальності, звільнення від покарання та його відбування. Як видається, дисертація могла би виграти, якщо б, наприклад, замість історичних нарисів здобувач приділила увагу зазначеній проблематиці.

Викладені зауваження істотно не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними або ж мають характер редакційних упущень.

Рецензована дисертація є завершеною кваліфікаційною науковою працею, що містить результати проведених автором досліджень. Нею отримані нові доктринально обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують конкретне **наукове завдання**, що має істотне значення для кримінально-правової науки – здійснення кримінально-правової характеристики складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, порівняння вітчизняного законодавства із зарубіжним, а також формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Праця Семенюк Ірини Сергіївни «Відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за кримінальним законодавством

України та зарубіжних країн» загалом відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій (зокрема, п. п. 9 та 11 Порядку присудження наукових ступенів від 24 липня 2013 р.), а **здобувач за результатами захисту може претендувати на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**.

Офіційний опонент
декан факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
кандидат юридичних наук, доцент

Д. С. Азаров

16 травня 2017 р.